

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Basilicae S. Mariae. Maioris De. Vrbe A. Liberio. Papa. I.
Vsque Ad. Pavlvn. V. Pont. Max Descriptio. Et. Delineatio**

Angelis, Paolo de

Roma, 1621

Abbas Pavlvn De Angelis Lectori Benevolo. S.

urn:nbn:de:hbz:466:1-13873

A B B A S
PAVLVS DE ANGELIS
LECTORI BENEVOLO. S.

NON grauatè collectum spectabis Lector operum illorum indicem, quorum opportunitatibus, ac splendore passim frueris. Scis ipse vix oculos, vix gradum quoquam à te moueri, vbi aliquod non occurrat tuæ, hoc est publicæ omnium vtilitati à PAVLO V. Optimo, Maximoque Pontifice institutum opus. Eorum ergò quasi nomenclatorem conficere decreui, tibi que communicare, vt tanti Pontificis magnificentia publicè spectata, priuatim etiam legi, & coli à te, vt debet, possit. Vale.

I Plo sui Pontificatus initio cum sacrum Regimen Opt. Pont. à sacrorum cultu, & amplificatione auspicari vellet, dignumque Pontifice verè maximo opus inchoasset, Sacellum videlicet operis magnificentissimi, eo loco, quo sacrum Vestiarium Basilicæ sanctæ Mariæ Maioris antiquitus visebatur: primum omnium sacrum illud Vestiarium ad sinistram ianuæ maximè amplissimum, ornatissimumque extruxit, in cuius superiori parte, commodissima etiam pro Canonicis Conclauia exædificauit. In eius ergò exteriori sacri Vestiarij facie, quæ Orientem spectat Solem, in pario marmore nihil aliud, nisi hæc pauca leguntur verba Pontificijs insignibus impendentibus.

PAVLVS QVINTVS PONT. MAX.
ANNO SALVTIS. M. DC V.
PONTIF. I.

Sacro Liberianæ Basilicæ vestiario ad eum, quem modo memorauimus locum translato, sacellum Beatissimæ Virgini dignum, suatum pietate, tum liberalitate à fundamentis extruxit: in quod vetustissimam Beati Lucae manu depictam Deiparæ effigiem transferret, quæ olim ad Aræ maximæ dexteram media ferè Basilica, proprio in ferculo colebatur. Hoc ergò sacellum ea magnificentia condidit, quam satis terrarum Orbis mirari non possit, siue amplitudinem ædificij, siue elegantiam operis, siue opulentiam

A spectes. Extrinsecus totum Tyburtino lapide conuestitur. Intrinsecus Carrariensi marmore, vbi vilissimè; nam aliàs Numidicum, Chium, maculosa alia complura, remotioribus ab Ara maxima spectantur locis. Aram enim ipsam, non nisi pretiosissimi lapides, & planè gemmæ, vel ambiunt, vel componunt. Ij sunt cæruleus, auri micis, & quasi stellis internitentibus, quem lapidem lazuli vulgo appellant, quo ingens interceptum inter Aræ maximæ columnas spatium incrustatur, quo spatio medio Beatæ Virginis effigies conditur. deinde colorum venustate, ac luce præstantissimus Iaspis, ex quo integræ columnæ, capitellis æneis inauratis, egregiè constant. Eademque materia parastadæ, & reliquis Aræ ornatus visitur. Ad hæc aurea circum Beatæ Virginis effigiem zona gemmis distincta clarissimis, quæ vnica duodecim aureorum millibus æstimatur. Mitto platarum nobilium opere addita inaurata vndiq; coronamenta picturis egregijs, signaque ex marmore summa arte elaborata. Horum enim omnium exactam descriptionem liber, qui de Liberiana Basilica nobis iam est editus, afferet; quo libro, etiam ingentes, auro, argentoque, seu solido, seu textili, opes, in hoc sacellum à PAVLO collatæ, aliaque eiusmodi diligenter explicantur. In huius sacelli ea fronte, quæ Occidentem spectat Solem, hoc incisum est elogium.

De Tybur. lapide, leges apud eos, qui de limitibus scripserunt: Lapis Tybur. ea salis dicitur, vnde etiam Volaterr. Comment. vrb. lib. 6. Italia Regio Vmbr. Sabina. Blondus. Flam. Italia illustrata. Tyburciuitas est in Sabina 16. ab vrbe Lapis. De ea vide Ledrum Alber. in Italia descript. & Blond. in Italia illustr. De gemmis, earumq; varietate, dicit Iaspid. gener. vnde Plinium lib. 37. cap. 5. & 9.

De S. Mariæ Maioris Basilica, vide Anst. Bibliot. in vrbis Liberij Papa Primi. & Sixti vj. Pontificis Maximi. Baron. annot. in Martirol. Roman. in die 5. Augusti. Blond. Fla. Rom. inaurate. lib. 3. cap. 8.

De B. Lucae manu depicta Deipara effigie, vide Canis. lib. 5. c. 22. de Maria Deipara Virgine. D. Anton. Archieps. Flor. par. 2. cap. 3. tit. 12. & Duran. de Ror. Ecel. lib. 1. cap. 5. Honor. Flor. de 7. Ecel. Vrbs. Sigon. de regu. Ital. lib. 1. 1. Duran. in ration. lib. 6. c. 89. Philip. Bergom. in Luc.

4 PUBLICAE UTILITATIS,

SANCTÆ VIRGINI
DEI GENITRICI MARIÆ
PAVLVS PAPA QVINTVS
HVMLIS SERVVS
SACELLVM OBTVLIT.
ANNO SALVTIS M. D. CXI.
PONT. VI.

At ea ex parte, qua meridiem spectat, hoc aliud.

PAVLVS V. PONT. MAX.
CELEBERRIMAM DEI GENITRICIS
IMAGINEM EX MEDIA BASILICA
IN SPLENDIDIOREM SEDEM A
FVNDAMENTIS EXTRVCTAM
TRANSTVLIT, ANNO PONTIFIC.
S E X T O.

In hoc verè admirabili Sacello, magnificentissimum Clementi VIII. à quo in Cardinal. numerum allectus est PAVLVS monumentum posuit. In quo præter marmoream eius Pontificis statuam, præcipuas eius res gestas in marmore præclarissimis opificibus adhibitis, expressit. sub Clementis statua aureis in lydio marmore expressa litteris hæc inscriptio cernitur.

CLEMENTI OCTAVO PONTIFICI
MAXIMO.
PAVLVS V. PONTIFEX MAXIMVS
ROMANVS,
GRATI ANIMI MONVMENTVM
POSVIT.

De ord. Carol. atq. compo. M. Virg. lib. 4. cap. 1. ubi agitur de trib. generibus columnarum, earumq. origine, & institutione. De huius veritate historica, vid. de Iosephum de bello Iud. lib. 7. c. 24. Baron. to. 1. ad ad. ann. 73. ubi de Templo spol. in triumpho deductis agit, & Blon. Fla. Rom. instaur. lib. 3. cap. 3. 4. ipsum Baron. tomo 1. Appar.

Idem Liberianæ Basilicæ, & Deiparæ colendæ PAVLVS Pontifex vnicè intentus, columnam marmoream striatam, magnitudinis ingentis, quæ vna ex reliquijs Templi Pacis à Vespasiano Principe, post bellum Iudaicum confectum conditi supererat, eo loco asportandam, & ante sacram illam Basilicam sublimi in basi, addito capitulo operis Corinthij egregiè elaborato, statuendam curauit. Cuius apici Beatæ Virginis statuam æneam inauratam imposuit. Eius in columnæ basi, quæ Basilicam aduersa respicit, hæc inscriptio legitur.

PAVLVS QVINTVS PONTIFEX
MAXIMVS.
COLUMNAM VETERIS MAGNIFICENTIÆ MONVMENTVM IN-
FORMI SITV OBDVCTAM, NEGLE-

A CTAMQVE, EX IMMANIBVS TEM-
PLI RVINIS, QVOD VESPASIANVS
AVG. ACTO DE IVDAEIS TRIVM-
PHO, ET REIPVBL. STATV CONFIR-
MATO, PACI DICAVERAT, IN
HANC SPLENDIDISSIMAM SEDEM
AD BASILICAE LIBERIANAE DECO-
REM AVGENDVM, SVO IVSSV EX-
PORTATAM, ET PRISTINO NITO-
RI RESTITVTAM, BEATISSIMAE
B VIRGINI, EX CVIVS VISCERIBVS
PRINCEPS VERAE PACIS GENITVS
EST DONVM DEDIT, AENEAMQVE
EIVS STATVAM, EIVS FASTI-
GIO IMPOSVIT. ANNO DOMINI
M. DC. XIV. PONT. IX.

Ad dexteram Basis partem hos iambos
senarios leges.

C IMPVRA FALSI TEMPLA QVON-
DAM NVMINIS
IVBENTE MOESTA SVSTINEBAM
CAESARE.
NVNC LAETA VERI PERFERENS
MATREM DEI
TE PAVLE NVLLIS OBTICEBO
SAECVLIS.

Auersa à Basilica parte, sic perge
legere.

D IGNIS COLUMNA PRAETVLIT LV-
MEN PIIS
DESERTA NOCTV VT PERMEA-
RENT IN VIA,
SECVRI AD ARCES HAEC RECLV-
DIT IGNEAS
MONSTRANTE AB ALTA SEDE
LEM VIRGINE.

Ad sinistram eiusdem Basis partem, hos in-
cisos iambos spectabis.

E VASTA COLUMNAM MOLE, QVAE
STETIT DIV
PACIS PROFANA IN AEDE PAVLVS
TRANSTVLIT
IN EXQVILINVM QVINTVS, ET
SANCTISSIMAE
PAX VNDE VERA EST CONSECRA-
VIT VIRGINI.

Ad extremum nè vlli eius Basilicæ com-
modo Pontifex deesset Turri Campanaria,
quam

De Equitibus monte, vid. Marlian. lib. 1. cap. 4. & Egid. Fla. lib. 1. cap. 14. Roma insula rata.

quam repetito ictu, fulminis vis concusserat A
 stabilita, atque instaurata, plumboque in-
 super contexta, suis additis insignibus etiam
 campanam ponderis ingentis, magnitudi-
 nisque eximie, casu nescio quo vitiatam con-
 standam, auctoque pondere, & magnitudi-
 ne restituendam cutavit: cui de more hæc
 inscribi tribus ænearum litterarum ordini-
 bus iussit.

Primo Ordine.

* MENTEM SANCTAM, SPONTA-
 NEAM DEO GLORIAM, ET PA-
 TRÆ LIBERATIONEM *

Secundo.

PAVLVS QVINTVS PONTIFEX MAX.
 CAMPANAM HANC VITIO AFFE-
 CTAM IN HONOREM MARIÆ
 VIRGINIS REFICI IVSSIT.
 ANNO DOMINI, M. DC. XIV.
 PONTIF. X.

Tertio.

SANCTISS. DEI GENITRIX CHRIS-
 TIANI GENERIS ADVOCATA
 ORA PRO NOBIS.

De vaticani no-
 mine, vide Blæ.
 Fla. lib. 1. c. 38.
 & 39. & 43.
 & 49. Rom. in-
 staur.

Graue Vaticani agri cælum, vt Pontifi-
 ces ætate vitarent, angustas pro tanta aula
 in Quirinali ædes ædificarant, quibus ame-
 nitates propinquorum hortorum adiunxe-
 rant. Eas dum ædes incolerent, dici non
 potest quanta cum omnium querela, sæpè
 alienas ædes, vt familiæ tectum pararent in-
 propinquo cogentur commodato ab ex-
 ternis accipere. Huic malo liberaliter PAV-
 LVVS, vt obuiam iret, ingentem molem
 ædium veteri Pontificis Palatio à fundamen-
 tis erectam adiunxit, in qua & publicis fun-
 ctionibus exercendis spatium esset, & Sacel-
 lum priuatis vsibus opportunum. Multas
 præterea vicinas coemita, instaurauitque ad
 familiæ vsus, nè vlli amplius onerosa esset,
 domos, de quibus infra dicitur. In prima
 ergo Aulæ Quirinalis fronte, quæ scalis ma-
 ximis imminet, Pontificijs insignibus hæc
 inscriptio subijcitur.

De Quirin. men-
 tis nomine, vide
 Blond lib. 1. ca.
 91. & 99. Ro-
 ma instaurata,
 & Marlian. lib.
 1. cap. 4. & lib.
 5. cap. 22.

PAVLVS QVINTVS PONTIFEX E
 M A X I M V S
 PALATIUM QVIRINALE HAC PAR-
 TE A FVNDAMENTIS EXTRV-
 CTA AMPLIFICAVIT
 ANNO DOMINI M. D. CX.
 PONT. SVI VI.

Iam in interiori Sacello in eadem Quiri-
 nalis Palatij parte à se extructa, quod egre-
 gij pictoris opera ornauit, hæc leges.

SANCTISSIMÆ MARIÆ VIRGINIS
 ANNUNCIATIONI
 PAVLVVS V. PONTIFEX MAXIMVS
 ANNO DOM. M. DC. X.
 PONT. SVI VI.

Addit Quirinali Palatio ædificia com-
 plura, quo familiæ vsibus sine vicinorum
 incommodo confuleret. Dataria in primis
 ædes proprias extruxit, suo cum atrio; cuius
 ad ianuam maximam, quæ viæ ab eodem
 Pontifice ad radices auersi Quirinalis apertæ
 imminet, cum insignibus in marmore, hæc
 verba spectantur.

PAVLVS QVINTVS PONTIF. MAX.
 ANNO SALVTIS M. D. CXI.
 PONT. SVI VIII.

At in meridionali, atque exteriori facie
 eiusdem Dataria, qua meridiei ad cliuum
 ipsum Quirinalem obtenditur, in marmo-
 re, cum Pontificijs insignibus hæc verba.

PAVLVS QVINTVS PONT. MAX.
 ANNO SALVTIS M. DC. X.
 PONT. SVI VI.

Ædes, quas olim in Quirinali cliuo Be-
 nedictini Monachi extruxerant, eaque de
 causa Palatium Fratrum hodieque dicun-
 tur, PAVLVVS V. Pontificiæ familiæ angu-
 stias miseratus proprio ære coemita, ad eius
 rei monumentum hæc tantum verba mar-
 mori, in Orientali earum ædium facie, qua
 aream Quirinalem, fontem, equosq; Colof-
 seos spectant, incidit, superpositis insignibus.

PAVLVS QVINTVS PONT. MAX.
 ANNO SALVTIS M. DC. XI.
 PONT. SVI VII.

Stabulum in Quirinali Pontificiæ fami-
 liæ leuis armaturæ Equitibus, Pontificum,
 custodiæ designatis erexit: in eo sic legitur.

PAVLVS QVINTVS PONT. MAX.
 ANNO SALVTIS, M. DC. XI.
 PONT. SVI VII.

Superius de ædibus atrioque Dataria di-
 ximus ad Quirinale Palatium à PAVLO
 V. Pontifice Maximo coniunctis (hodie
 verò inferius atrium dicitur) ac etiam de
 ædibus, hortoque, quæ olim summo Quiri-
 nali

Exequiu
 nze, vide
 vlian. lib. 5.
 4. & Euseb.
 2. lib. 1. cap.
 Roma instaur
 22.

nali cliuo à Benedictinis Monachis extructæ à PAVLO V. pro Pontificiæ familiæ vsibus proprio are coemptæ sunt. Quoniam autem hodie pro areæ magnitudine Palatij ab ipso Paulo ampliati, Monachorū Palatium Pauli iussu dirutum est; Hac de causa Pontificia familia in Dataria ædibus collocata, & ad aulicorum vsus ædes Massæorum Pontificio are comparatæ, & Dataria adscriptæ sunt: eius rei monumenta, hæc verba marmori in meridionali ipsius Palatij facie, qua Capuccinorum Monasterium spectat, incidit, superpositis Pontificijs insignibus.

PAVLVS V. PONT. MAX.
DATARIAM APOSTOLICAM
IN HIS AEDIBVS
CVRIALIVM COMMODITATI
COLLOCAVIT
ANNO M. DC. XV. PONT.
S VI XI.

Adhuc de ea Quirinalis Palatij parte diximus, quæ ad septentrionem spectat: de ea nunc agendum est, quæ ad orientem respicit. Eius partem maximam PAVLVS à fundamentis extruxit, in qua Regia Aula, amplissimumque Sacellum continetur, cum sacro Vestiaro, cui longus ornatissimorum ordo conclauium adiungitur. igitur per amplexu atrio excepti insignes scalas ascendimus, quæ duas diuersas in partes discedunt. Et quidem vna ad septentrionem, altera ad orientem ducit, qua regia aditur aula: inter duas insigni artificio elaboratas aulae ianuas, PAVLI Pontificis spectantur insignia, his verbis marmori insculptis.

PAVLVS QVINTVS PONTIF. MAX.
SACELLVM PONTIFICIVM
EXTRVXIT
PALATIVM AVXIT, ET IN MELIO-
REM FORMAM REDEGIT.
ANNO DOM. M. DC. XV.
PONT. S VI XI.

Huius aulae pavementum ex maculoso, alboque marmore segmentatim contextum est. Laqueare magna artis, operisque varietate distinctum, auro illustum, summa spectantium voluptate visitur. Hoc nobilis subcingit zona, insignium pictorum opus. Ea historias exterarum legationum octo ad PAVLVM V. egregiè depictas continet. In externa Sacelli facie binæ insignes ianuas assurgunt, quarum altera perpetuò clausa,

altera ad vsum commeandi patet. Supra zophorum in lydio lapide hæc verba auro notata legimus.

PAVLVS QVINTVS PONT. MAX.
ANNO SALVTIS, M. DC. XVI.
PONT. S VI XII.

Supra coronâ Christus Dominus cernitur Apostolorū pedes abluens, insigni caelatura, eminentibus signis è marmore summo fastigio bini Angeli insident, quibus Pōtificis insignia nituntur. Ipsius porrò Sacelli interior species, prorsus digna Pont. est, digna PAVLO. eius longitudo palmis centum octoginta, latitudo sexaginta, altitudo centum viginti definitur. Eius fornex coronario opere platarum celeberrimorum manu exornatus, auro vndequaque conuestitur, ac defiluminis repercussu, quod crebris, amplisque excipitur Fenestris, mirum in modum radiat. Medium fornicem Pontificis insignia obtinent. Fornicis amplitudini ac splendori reliquarum Sacelli partium respondet maiestas. pavementum diuersicolore cōpactum marmore non vnam fingitur in speciem; aquilis, draconibusque subinde apta per spatia interstinguitur. medio spatio sedes Cardinalium assurgunt, supra quas Pontificus thronus de more ad aræ dextram eminet. Cancelli, quibus Cardinalium Sacerdotumque confessus à reliquo spatio dirimitur, præcipuè conspiciendi sunt. Infima enim sui parte pretiosorum crustis lapidum constant; superiore columellas ex aurichalco fabrefactas sustinent. inter has, teretes è lapide Numidico columnæ octo interijciuntur, quibus bases, & capitula ex are deaurato, miro decori sunt. His cymatium è lydio lapide pro coronide est. huic aureis hæc verba notis inscribuntur.

PAVLVS QVINTVS PONTIF. MAX.
ANNO M. DC. XVI.
PONT. S VI XII.

Denique supra ianuam interiorem hoc clogium marmorea tabula includitur.

PAVLVS V. PONT. MAX.
SACELLVM IN HONOREM ASSVM-
PTIONIS BEATISS. VIRGINIS
MARIAE DICAVIT.
ANNO DOMINI M. DC. XVI.
PONTIF. XII.

Iam ad Quirinalis imas radices, quia enor
A
mitatibus vicorum sublatis magnificentio-
rem ad Pontificias viam aperuit, direxit,
mollitoque cliuo etiam ornauit, hoc in dexte-
riore Quirinalem aduentibus angulo, epi-
gramma proscibitur.

PAVLVS V. PONT. MAX.
AD QVIRINALE A SE AVCTVM
ORNATVMQVE
VIAM MOLLITO CLIVO DILATA-
VIT, ATQVE DIREXIT
ANNO SALVTIS M. DC XI.
PONTIF. VII.

*De Exquilijs, &
Dioclet. Liber-
mis, vide Blon-
Fla. lib. 1. cap.
96. Rom. inslan.
& Mar. lib. 4.
cap. 2.*

Horrea in Quirinali nõ procul ab Exqui-
lijs Gregorius Pontifex inchoarat, loci ergò
angustie multum rei frumentarie damnum
afferebant: Paulus Pontifex, cui annonæ
vbertas in primis cordi est, horrea ingenti
opere laxanda, altero fermè tanto ædificij ad
Gregorianum addito curauit, fontesq; quo-
tidianis vsibus deduxit, in eius interiore atrio
hæc incisa est inscriptio.

PAVLVS V. PONT. MAX.
HORREIS VBERIORI ANNONAE
BONO AMPLISSIME DILATATIS,
MALEFACTIS QVANDOQVE FRV-
MENTIS AREAM STRAVIT, SI-
TIENTIBVS AGRICOLIS, PVLVERV-
LENTISQVE BAIVLIS FONTES
EDVXIT
ANNO SALVTIS M. DC XII.
PONTIF. VII.

In exteriore verò facie hæc leges.

PAVLVS V. PONT. MAX.
ADVERSVS MAIORES ANNONAE
DIFFICVLTATES MAIORA SVBSI-
DIA PRAEPARANS NOVA HÆC
HORREA VETERIBVS ADIECIT
ANNO M. DC IX. PONTIF.
SVI QVINTO.

*De Vatic. agro
vide Mar. lib.
5. c. 21. et Blon.
lib. 1. c. 38. 39.
41. & 49. &
Baron. tom. 1.
ad an. 69.
De Vaticani
amplificatione,
Palatij, vide
Anast. Bibliot.
in multorũ Pon-
tificum vitis, &
Plat. Innocentij
Papae vij. Episto-
phus. Claccen.
in multorũ Pon-
tificum vitis.*

Vaticanas Pontificum ædes aliquot per-
amplis conclauibus auxit, scilicet quibus
horti Vaticani secretò ad animi relaxatione
adire possint, hortos ipsos aquæ à se ab agro
Braccianensi deductæ, quam fontibus egre-
gijs dispensauit, ingenti copia amceniore
reddidit. In noua ergò substructione, quæ
ad hortos pertinet, hæc legimus marmori
incisa.

PAVLVS V. PONT. MAX.
PALATII VATICANI MVLTIS IN
LOCIS INSTAVRATI, ATQVE AM-
PLIFICATI SPLENDOREM, HORTO-
RVM ADIACENTIVM AMOENITA-
TEM PERENNI SALVBRIS AQVAE
COPIA DE SVO NOMINE NVNCV-
PATAE REVOCAVIT, AVXIT
ANNO DOMINI M. DC XIV.
PONTIF. VIII.

B
At verò in ipsis hortis Vaticanis, qua ma-
ximo fonte rustico opere egregiè elaborato
vis omnis aquæ Paulæ eò deductæ se effun-
dit, hæc leguntur.

PAVLVS V. PONT. MAX.
AD AVGENDVM PALATII PROSPE-
CTVM, ET HORTORVM DE CO-
REM FIERI IVSSIT
PONTIF. ANNO QVARTO.

C
In iisdem ferè medijs alio in fonte, quem
ex veteri, & aquarum inopia inutili auxit,
ornauit, ditauitque, hæc alia.

PAVLVS V. PONT. MAX.
FONTEM AQVIS IN VRBEM A SE
DEDVCTIS AVGENDVM, ET IN NI-
TIDIORVM FORMAM RESTITVEN-
DVM CVRAVIT
ANNO DOMINI M. DC. XIII.
PONTIF. IX.

Magnificas ædes Innocentius Octauus
pro Dataria Ministris, ac muneribus Vati-
canis Pontificum ædibus addiderat; eas ad
amplificationem Vaticanæ Basilicæ excin-
di oportuit: quare translata in nouam Va-
ticani Palatij partem Dataria, quam ma-
gna impensa ornauit, ordinauitque, hoc elo-
gium inscripsit.

E
PAVLVS V. PONT. MAX.
DATARIAM EX INNOCENTII VIII.
PALATIO AD BASILICAE AMPLIFI-
CATIONEM EXCISO, HVNC IN LO-
CVM TRANSTVLIT
PONTIFICATVS ANNO V.

In Vaticanum atrium, quod Bibliotheca
& Pontificijs conclauibus intercipitur, in-
gentem craterem operis egregij Iulius Se-
cundus Pontifex Maximus è Vespasiani ther-
mis asportarat, cum temporum iniuria malè
acceptum,

*De Titi Vespasiani
Thermis, vide
Blond. lib. 3.
capit. 3. &
B. Mar. lib. 4.
cap. 14.*

acceptum, restituit, aquisque suis eo loco ditavit Paulus. In eo cratere hæc sunt inscriptiones. Prima.

PAVLVS V. PONT. MAX.
CRATEREM LOCO DEIECTVM
QVO IVLIVS SECVNDVS ERVTVM
E RVINIS THERMARVM TTTIVESP.
CONSTITVERAT, RENOVATA
EXORNATAQVE BASI RESTITVIT
PONTIF. ANNO V.

Secunda.

PAVLVS V. PONT. MAX.
CRATEREM ANNIS AMPLIVS XL.
TERRA OBRVTVM ADHVIVS AM-
PLISSIMI THEATRI VETVS ORNA-
MENTVM, EFFODIENDVM, E RI-
GENDVMQVE MANDAVIT
PONTIFICATVS ANNO V.

Vaticanis etiam in ædibus, quod Apostolica Secretaria angustè, inordinatèque haberetur, magno aere Secretariorum commodis, & loci ornamento prospexit: ea de causa in exteriore eius ædificij limine, hæc leges.

SECRETARIA APOSTOLICA
PAVLI QVINTI PONTIF. MAXIMI.
PROVIDENTIA
OPORTVNIORIBVS SEDIBVS COL-
LOCATA AEDIFICIO AVCTA, IN-
STRVCTA, ET ORNATA
PONTIFICATVS ANNO V.

Vaticana quoque Bibliothecæ angustijs, multis in illius vsum ædificatis conclauibus, ornatisque opportunè subuenit, quibus, & hoc inscripsit.

PAVLVS V. PONT. MAX.
BIBLIOTHECÆ VATICANÆ HANC
PARTEM ADDIDIT ORNAVITQVE E
ANNO M. DC XI. PONTIFIC.
S E P T I M O.

De Transtiberina regione vides B. Blon. lib. 1. c. 22. & 23. 24. B. Marl. lib. 5. cap. 19.
De Alficina aqua, a Cesare Augusto, in urbem producta. Vide B. Marl. lib. 4. cap. 10. & lib. 1. cap. 19. & Blon.

Aquæ penuria tota Transtiberina regio mirum in modum laborabat. opus ergò molis immensæ Paulus aggressus incredibilem aquæ copiam ex agro Braccianensi deductam à quinto & trigesimo milliario, partim subterraneo specu, partim arcuato opere in summum Ianiculum perduxit. ré profeculo Cæsarium operibus comparabilem: nam & can-

dem aquam, Alficinæ nomine tunc appellatam, quod Augustus Cæsar deduxerat à monumentis veterum prædicatur. eam Paulus aquam de suo nomine, Aquam Paulam appellauit, qua porrò primum se se aqua tribus per amplis ostijs in summo Ianiculo effunditur, hæc inscriptio visitur.

Rom. inscrip. lib. 1. c. 24. & 25. De monte Ianiculo, vide Marl. lib. 5. cap. 20. & Blon. lib. 1. c. 28. & 29. Baran. tom. 1. ad ann. 69. Chron. in B. Marl. tom. 1.

PAVLVS V. PONT. MAX.
AQVAM IN AGRO BRACCIANENSI
SALVBERRIMIS FONTIBVS COLLE-
CTAM VETERIBVS AQVAE AL-
SIETINAE DVCTIBVS RESTITVITIS,
NOVISQVE ADDITIS XXXV. AB
MILLIARIO DVXIT
ANNO DOMINI M. DC XII.
PONT. SVI VII.

Eam verò Paulus aquam, quo maior illius esset in Vrbe vsus, & utilitas, tum vrbi Leoninæ pluribus locis, tum etiam plûbeo canali per Xisti pontem transmissam, citiori intulit vrbi; & quidem duobus egregijs Leoninæ vrbs fontibus à se extructis, quorum alter in area Diui Petri Vaticani cellissimè affurgit, spumantesque aquarum eiecit globos, alter ad D. Iacobi aream, item constructus est, inscripsit nihil. Solum hæc pauca fonti illi, qui primus Leoninam vrbem intrantibus occurrit, inscripta sunt.

De Leonina. Vide Arel. in vita Leon. IV. Pont. Max. Baran. tom. 1. ad ann. 832.

PAVLVS V. PONT. MAX.
REGIONEM LEONINAM PER EN-
NIVM AQVARVM INOPIA LABO-
RANTEM AQVAE AB SE IN VRBEM
DEDVCTAE VBERI DESIGNATIO-
NE, VARIIS FONTIBVS ATTRIBVTA
LOCVPLETAVIT.
ANNO DOMINI M. DC XIV.
PONTIF. X.

At verò fonti, quem ad Xisti Pontem, iuxta viam Iuliam Hospitali pauperum domum inædificauit, hæc incidit.

De Xisti Pontem. Vide Marl. lib. 5. cap. 17. Plin. in Xisti Pontem. et Valer. comment. Tit. lib. 6.

PAVLVS V. PONT. PONT.
AQVAM MVNIFICENTIA SVA IN
SVMMVM IANICVLVM PER DV-
CTAM CITRA TYBERIM TOTIVS
VRBIS VSVI DEDVCENDAM
CVRAVIT.
ANNO DOMINI M. DC XIII.
PONTIF. VIII.

Statueram vrbana prius monumenta omnia exequi, tum extra vrbem Pontificijs ex-

qui-

quirendis operibus vagari. Verum nè discere videar eiusdem operis, quasi membrata cogente argumento, illa persequar epigrammata, quæ in Paulæ aquæ ductibus etiam extra urbem spectantur. Non longè igitur à Ianiculensi porta, quæ nunc sancti Pancratij dicitur, duæ sunt duabus aduersis partibus fornicis vnus ex ijs, quibus aqua Paula trasmittitur, inscriptiones. Altera est huiusmodi.

PAVLVS QVINTVS ROM. PONT. B
OPTIMVS MAXIMVS
AQVÆDVCTVS AB AVG. CAESARE
EXTRVCTOS AEVI LONGINQVA
VETVSTATE COLLAPPOS IN
AMPLIOREM FORMAM
RESTITVIT.
ANNO SALVTIS M. DC IX.
PONTIFICATVS
QVINTO.

Altera verò talis est.

PAVLVS QVINTVS ROM. PONT.
OPTIMVS MAXIMVS
PRIORI DVCTV LONGISSIMI TEM-
PORIS INIVRIA PLANE DIRVTO
SVBLIMIOREM, FIRMIOREMQUE A
FVNDAMENTIS EXTRVXIT
ANNO SALVTIS M. DC IX.
PONT. V.

At verò aliquot inde miliaribus via, qua Braccianum aditur, vbi iterum arcuata moles ducendis, sustinendisque iisdem aquis asfurgit, hoc elogium spectatur.

PAVLVS V. PONT. MAX.

FORMIS AQVÆ ALSIETINÆ OLIM
AB AVG. CAESARE EXTRVCTIS,
MOX COLLAPPOS AB ADRIANO I.
PONT. MAX. INSTAVRATIS IISDEM
RVRVS VETVSTATE DIRVTIS, E
OPERE SVBTERRANEO, ET AR-
CVATO RESTITVTIS, AQVAM EX
AGRO BRACCIANENSI DITIONIS
VRSINORVMSALVBRIORIBVS FON-
TIBVS DERIVATAM FLEXVOSO
CVR SV XXXV. MILLIARIVM IN
VRBEM PERDVXIT
ANNO SALVTIS M. DC XI.
PONT. SVI VIII.

Publicam ad Martium Campum viam.

A priuatis ædificijs aliqui antiquitus occuparæt ea parte, quæ nunc à Scrofa nomen ducit, ea ædificia Paulus disturbari, & ad normam viæ reliquæ exigi præcepit. in eius rei monumentum Pontificijs insignibus hoc Epigramma ædium correctarum Dominus subiecit.

PAVLVS QVINTVS PONTIFEX
MAXIMVS
VIAM PRIVATIS AEDIFICIIS OCCV-
PATAM DIREXIT, ET LAXAVIT
ANNO SAL. M. DC XIII.
PONT. SVI IX.

In eo Martij campi angulo, qui ad Tyberis ripam illam pertinet, quæ ante Templû D. Hieronymi Illyricorum proximè patet, vicinoque olim Augusti Mausoleo ceber habebatur, forum erat lignarium, viæ publicæ, cuius magnam venalia occupabant ligna partem, per incommodum. Prouidit huic malo Pontifex, pauloque supra eum locum, commodiori Tyberis ripæ imminens, muro circumduxit, sepiuitque; quodque ipsius areæ ad exponenda ligna locationibus vetigal exigitur, Hospitalis mendicantium utilitatibus attribuit. Eius beneficij memores Hospitalis Curatores grati animi monumentum insignibus Pontificijs positis, & hoc inscripto elogio extare voluerunt.

PAVLVS V. PONT. MAX.
D VETERE LIGNIS EXPONENDIS
AREA SVBLATA NOVAM MVRO-
RVM SEPTO MVNIENDAM PVBLI-
CÆQVE VTILITATI AMPLIANDAM
HOSPITALI MENDICANTIVM AT-
TRIBVIT PROVENTVM ADIVNXIT
CVRATORES AE R E. HOSPITALIS
COEMPTIS AEQVATISQVE SOLO
AEDIFICIIS PRAESTITERVNT
ANNO DOM. M. DC XV.

Publica urbana opera maximo operum illo concludam, quod inter Orbis terræ miracula non immeritò connumerandû multis censuere; idest D. Petri Vaticani Templum quod quamuis à solo Paulo Pontifice extructum nequaquam sit, cum in eo Pontifices amplius septemdecim à Iulio Secundo, vsq; ad Paulum Quintum vires, pecuniaiq; contulerint, vnus tamen Pauli iussu, impensisq; constructa eius templi pars cum reliquis ab omnibus retro Pontificibus extructis partibus meritò conferri potest. Faciem enim, & id, quod

De Martio camp
vide B. Mar-
lianum lib. 5. ca
3. & 7. Blond.
Roma inlaurata
lib. 2. cap. 7.

De superbissimo
Augusti Mausoleo
vide Sueton.
num. & Cassiodo-
rum in vita
ipius Augusti.
Blond. Rom. in-
laurata lib. 2.
num. 74. & B.
Marlian. lib. 9.
cap. 7.

De celeberrimo
D. Petri Temple
vide B. Marlia-
num lib. 5. c. 11.
& E. Bla. Rom.
inlaur. lib. 1. c.
49. & Anastas
Biblioth. Platin.
Hensph. in D.
Siluestri Pap. 11.
vita.

b id, quod

De S. Pancratij
port. vide Mar-
lian. lib. 1. c. 8.
& Blond. lib. 1.
cap. 26.

De inlauratio-
ne formarum
aque Alstetinae
à Cesare Aug.
extructarum vi-
de B. Blondium
lib. 1. cap. 36.

IO PUBLICAE UTILITATIS,

id, quod toto illo excurrit spatio, quod veteris Vaticanæ Basilicæ corpus ad nostrâ usque ætatem occupabat, à fundamentis ad culmè egregio opere perduxit, statuisque Christi Domini, & Apostolorum colosseis in summo Templi ornamento additis exornavit. in eius ergò toto Orbe magnificentissimi Templi facie literis ultra estimationem omnem ingentibus, quæ tamen ob stupendam operis totius, cui inscriptæ sunt, magnitudinem, modicæ videntur, verba hæc insculpta spectabis.

IN HONOREM PRINCIPIS APOSTOLORVM PAVLVS V. BVRGHESIVS ROMANVS PONTIFEX MAXIMVS ANNO DOMINI M. DCXII. PONT. SVI VII.

Interior verò eiusdem Templi inscriptio est huiusmodi.

PAVLVS QVINTVS PONT. MAX. C SACROSANCTAM B. PETRI PRINCIPIS APOSTOLORVM BASILICAM QVAM IVLIVS II. PONTIFEX MAX. INCHOAVERAT, ALIQVE PONTIFICES MAXIMI PROSECVTI FVERANT, VT VNI-VERSVM CONSTANTINIANAE BASILICAE AMBITVM RELIGIONE VENERABILEM INCLVDERET CHORVM SACRARIVM AC PORTICVM BENEDICENDO POPVLO EXAEDIFICARET GRANDI ACCESSIONE ADIVNCTA OPVS AMPLISSIMVM AC MAGNIFICENTISSIMVM ABSOLVIT ANNO M. DC XV. PONTIF. X.

Nobilissimum hoc Templum, vt adiri à Romanis Pontificibus ex dignitate possit, veteribus sublati, nouas è Vaticanis ædibus scalas è Tyburtino lapide Paulus Pontifex Maximus curauit, quæ ex Templi Porticu primum assurgentes sancti Petri præclaram e marmore statuam à Paulo item Pontifice erectam obuiam habent: inde bipartito excurrentes, altera, quæ ad orientem vergit in Vaticanum atrium, altera verò quæ ad occidentem in Regiam, quam dicunt aulam, altero flexu defert, qua verò sclectitur, Pontificia spectantur insignia cum hoc elogio.

PAVLVS V. PONT. MAX. SCALAS, QVAE E REGIONE SVNT GRADIBVS AVXIT, ET ORNAVIT ANNO M. DC XV. PONT. X.

Denique vt hinc iterum ad augustissimi templi intima redeamus, sacram eius Confessionem, in qua Principum Apostolici Senatus corpora requiescunt, maximis sumptibus exornavit. Opus omninò visendum, est enim huiusmodi, vt qui oculis nò subiecere, mente complecti vix possint. adeat lector, atq; vbi è singulari admiratione emerferit, Deum oret, tantum vt Pontificem gloriæ diuinæ Maiestatis amplificandæ natum, pro sua in Ecclesiam charitate diu seruet incolumem. quæ sacræ Apostolorum confessioni inscripsit verba sunt eiusmodi.

SACRA B. PETRI CONFESSIO A PAVLO QVINTO EIVS SERVO EXORNATA ANNO DOMINI M. DC XV. PONTIF. XI.

Sacra sancti Petri æde magnifico cultu perfecta, adiacentem aream ornare aggressus est Paulus, & illam primo quidem Innocentij VIII. & Archipresbiteri vaticani ædibus excisis, non parum amplificauit. quamuis enim vtrumque illarum spatium templo plurimum accesserit, non minimum tamen areæ augendæ relictum est. eandem porro aream parastatis definiuit, scalisque renouatis SS. Petri & Pauli marmorea simulacra Pij II. iussu in ijs posita expoliri, ornari, & eius Pontificis nomine restitui curauit. Totum hoc opus elogia huiusmodi adscripta significant. Primum.

PAVLVS V. PONT. MAX. E VETERVM SCALARVM GRADIBVS AMOTIS NOVAE BASILICAE RESTITVIT ANNO DOMINI M. DC XVII.

Alterum.

PAVLVS V. PONT. MAX. SCALIS ANTIQVIS RESTITVTIS INSTAVRAVIT ANNO M. DC XVII. Tertium

Tertium.

PAVLVS QVINTVS PONT. MAX.
PONTIF. ANNO XII.

Quartum. ad basin marmoreæ sancti
Petri statuae.

PETRO COELI IANITORI.

Quintum. ad basin sancti Pauli statuae.

PAVLO VASI ELECTIONIS.

In extremo Transtiberinae regionis angulo Franciscanorum antiquissimum Cœnobium extat, iam inde à sanctissimo eius Ordinis parente sancto Francisco Affinuate fundatum. Aquæ penuria mirum in modum laborabat, cui malo ut prouidentissimus Pontifex Paulus Quintus pro ea, quæ sanctissimam illam familiam amplectitur charitate mederetur, & cisternam magnitudinis eximia intra Cœnobij claustra extruxit, & quatuor aquæ Paulæ vncias eodem deriuandas liberaliter concessit, suoque ære à summo Ianiculo deriuauit: facer ergo ille cætus hoc grati animi monumentum beneficio Pontifici posuit.

PAVLI QVINTI PONTIFICIS
OPTIMI MAXIMI
MVNIFICENTIA
SCIPIONIS CARDIN. BVRGHESII
NEPOT. LIBERALITATE
AD SVBLEVANDVM LOCVM
ISTVM D. P. FRANCISCI
HORTVM NVNCVPATVM
EXTRVCTA
ANNO DOM. M. DC. XIII.

Publicis vrbanis operibus priuata annectam. primum à pietate in defunctum fratrem natu maximum: is Horatius Burghefius fuit, qui probitatis, ac prudentiæ singularis vir, dum Romanæ Curia Generalis Auditor ageret, ex medio Honorum cursu, quem illi felicissimum, & sua virtus, & Pontificum, quibuscum egit, beneuolentia spondebat, immatura morte ereptus est. Illi Paulus posteaquam ad Pontificatum euectus est, modicum in sanctissimæ Trinitatis in monte Pincio, in veteri Burghesiorum facello, quod primum intrantibus ad læuam est, monumentum posuit cū hoc epitaphio.

A

HORATIO BVRGHESIO
CAMERAE APOSTOL. GENERALI
AVDITORI
IN MAIORI DE SE EXCITATA SPE
VITA FVNCTO
VIXIT ANN. XXXVI. M. IX.
DIES XV.

OBIIT V. NON. OCTOBRIS
ANNO M. D. XC.
PAVLVS QVINTVS PONTIF. MAX.
FRATRI OPTIMO.

Alterum à prouidentia erga Burghesiæ domus posteros. ades sunt ad Tyberis ripam, sumpto magnifico, in quarum ea facie, quæ occidentem spectat, Pontificis insignia, his paucis verbis impendent.

De Tyberis ripa, & Tyberis flumine, vide, B. Mar. lib. 5. cap. 13. et Blon. Rom. infrastr. lib. 3. cap. 34. & Velater. cōmen. vrb. lib. 6.

PAVLVS QVINTVS PONTIFEX
MAXIMVS.

C

Hactenus vrbana Pauli opera: quæ sequuntur extra vrbem. in Basilica B. Agnetis Martyris, via Momentana, ara maxima, nobilissimumque, quod aræ imminet Cibi-rium pulcherrimorum varietate lapidum, constructum, Pauli Quinti opus est, in eius Ciborij corona eiusmodi verba leges.

De B. Agnetis Basil. via Momentana, vide Mar. lib. 5. cap. 25. & Anast. in S. Siluestri Papa Primi vita. Baron. ad ann. 324. tom. 3.

PAVLVS QVINTVS PONTIFEX
MAXIMVS.
ANNO SALVTIS. M. DC. XV.
PONTIF. X.

D

Sub hac B. Agnetis ara argenteam librarum 250. arcam quinque aureorum millibus æstimatam, non magis materia, quam arte mirandam condidit, in qua sanctarum Agnetis, & Emerentianæ Virginum, & Martyrum corpora honorificentissimè ab ipso Paulo Pontifice sacro Cardinalium adstante Collegio, maximo Cleri, populique Romani concursu, post sacrum ab ipso Pontifice solemnissimè celebratum die 14. Iun. anni 1615. Pontific. xi. conclusa sunt: vbi cum Pontificijs insignibus hoc legitur epitaphium.

PAVLVS QVINTVS PONTIFEX
MAXIMVS

VT SANCTARVM AGNETIS,
ET EMERENTIANAE CORPORA
HONORIFICENTIVS CONDEREN-
TVR ARCAM HANC ARGENTIAM

b 2 FIERI

De hoc Cœnobio vide Greg. Pap. 9. Bull. ann. D. 1230. eiusq. Pbr. 3. qua in ipsius fratrum Archidia extat, vbi Monasterij S. Cosma Transtiberim ord. S. Benedicti. Hospitium, et Ecclesiam. statumq. fuisse legitur, quæ tunc Eccles. S. Blasij vocabatur, nunc vero S. Francis Eccles. in Cœnobium dicitur. & S. Cosma monasterium à Sixto IV. Pont. Max. in Montal. ord. S. Clara commutatum.

De monte Pincio vide B. Blis. lib. 1. c. 8. & B. Marlian. lib. 4. cap. 25.

12 PUBLICAE UTILITATIS,
 FIERI IVSSIT, IN EAQVE SACRAS A
 RELIQUIAS COLLOCAVIT
 ANNO DOMINI M. DC XV.
 PONTIF. XI.

De Flumentina porta, vide Blond. lib. 1. c. 7. Rom. insaur. Marlian. lib. 1. cap. 8.

Secundo ab Vrbe lapide extra flumentinam portam aquae scaturigo est saporis acidi, ex quo nomen vulgo acqua acetosa, hanc cum medicatam, & morbis compluribus perutilem multi frequentarent, adeo tamen cœnoso, fœdoque loco veluti latitabat, vt hauriri vix posset; hanc publicæ utilitati Paulus certis canalibus deriuatam additis parietibus muniuit, ornauitque. Medici hoc inscripserunt.

PAVLVS V. PONT. MAX.
 RENIBVS, ET STOMACHO, SPLENI,
 IECORIQVE MEDETVR,
 MILLE MALIS PRODEST ISTA
 SALVBRIS AQVA.

De Tuscul. agro vide Vol. centum. Urb. lib. 6. Leon. Albert. in descript. Ital. De Eremitarij S. Romualdi origine Congregationis Montis Coronae, vide Lipsman. tom. 3. Baron. Mart. Roman. annot. die 29. Iunij.

In Agro Tusculano sedem inter sylvas quærebant pij viri Camaldulenses sancti Romualdi Eremitæ, eorum necessitati, piæque suæ in religiosos ordines voluntati prolixè fauit Paulus, eisque aream, quam delegere aprico in monte, media ferè Tusculana sylua liberaliter dono dedit cum aliquot iugerum adiacente spatio ad hortos siluamque ceduam pro Eremitis vsibus. mox loci religione Eremitarumque pietate inuitatus, & ædificationem pecunia liberaliter subministrata iuuit, & magnis alijs beneficijs in piam illam sedem hominesque collatis, quæ sequenti inscriptione explicantur, duplex in marmore à grato illorum Patrum animo monumentum beneficentiæ tulit. Primum extat in atrio Eremiti, estque huiusmodi.

PAVLO QVINTO BVRGHESIO
 ROMANO PONT. MAX.
 QVOD SOLVM HVIC EREMO FVN-
 DANDÆ EREMITIS SANCTI ROM-
 VALDICONGREGATIONIS MON-
 TIS CORONAE DONAVIT, ET IAM
 FVNDATAE INDVLGENTIAS CON-
 CESSIT, SAEPE INVISIT, BENEDI-
 XIT, SACRAMQVE APPELLARI IVS-
 SIT, AC IN SCIPIONIS CARDINALIS
 BVRGHESII TVTELAM TRADIDIT
 EIVSDEM SACRAE EREMI CVLTO-
 RES GRATI ANIMI MONVME-
 TVM POSVERVNT
 ANNO DOMINI M. DC XI.
 PONT. VI.

Secundum verò imminet Templi eius Eremiti Ianuæ cum Templum ipsum Paulus extruxerit.

DEO OPT. MAX.

IN HONOREM SANCTI ROMVAL-
 DI EREMITARVM CAMALDV-
 LENSIVM PARENTIS
 PAVLVS QVINTVS PONTIFEX
 MAXIMVS BVRGHESIVS
 STRVXIT, ET DICAVIT.
 ANNO M DCX. PONTIFICATVS
 QVINTO.

Neque syluæ solum, agerque Tusculanus, ipsum etiam oppidum Pauli V. prouidentia ac liberalitatis monumentis non vulgaribus insignitum est. Primum ad ipsam, quæ ad septentrionem vergit Portam, apparet. Horrea hæc sunt publicæ annonæ subleuandæ comparata, in quorum prima facie hæc leguntur.

PAVLI QVINTI PONT. MAXIMI
 I V S S V
 AD ANNONAE VBERTATIS
 PRAESIDIVM
 CIVITAS TVSCVLANA
 EXTRVXIT
 ANNO DOMINI
 M. DC XI.

Amplissimas deinde Pontifex PAVLVS duas amplificato Ciuitatis ambitu, non ad ornatum magis, quam ad salubritatem, commoditatemque publicam aperiri vias iussit: quas ipsa Ciuitas de Pontificis, & nomine, & familia appellauit; Publicum etiam amplissimumque à fundamentis lauacrum extrui imperauit. Quare Ciuitas Tusculana grati animi monumentum hoc Pontifici posuit.

E PAVLI QVINTI BVRGHESII
 ROMANI PONT. MAXIMI
 I V S S V
 VIAM HANC PAVLAM AD
 SANCTI PETRI AEDEM
 APERVIT
 ALTERAM BVRGHESIAM AD
 S. FLORAE MONASTERIVM
 PRO
 SALVBRIORE CIVITATIS
 AMPLIATIONE
 STRAVIT

LAVA-

LAVACRVM PVBLICVM AMPLIS-
SIMVM EXTRVXIT CIVITAS
TVSCVLANA
ANNO DOMINI M. DC XV.

*De Allano mō.
it. vide Leand.
Alber. descript.
Italia.*

In Albani montis iugo, Albano lacui oppidum imminet, cui Castro Gandulpho vulgus nomen fecit, infalubre ante Paulum Pontificem censebatur, & cæli pestilentis, eam infalubritatem aquæ lacustres, quas portare incolæ cogebantur, augebant. prouidit malo Paulus. Turni lacum aduerso oppido subiacentem, ex quo noxij spiritus exhalantur, exhaustit, aquas salubres in oppidum deriuauit: ea de causâ Iacobi Serræ Cardinalis opera, cui eius operis cura commissa à Paulo est, hæc inscriptio oppidi portæ incisa legitur.

PAVLVS V. PONT. MAX.

OPPIDVM AQVARVM PENVRIA
ET NOXIA E TVRNI LACVS ASPI-
RATIONE INFREQVENTIUS, AQVA
TERTIO ABHINC MILLIARIO DE-
RIVATA, ET LACV EXSICCATO
SALVBRIVS, LÆTIVSQVE
REDDIDIT
ANNO DOMINI M. DC XI.
PONTIF. VII.

*De Centum cel-
larum nomine,
vide Volater. in
in Clement. Urb.
et Eton. Fla. cō-
uen. Italia il-
lustr.*

Discedemus ab Vrbe longius. Centumcellas primum, subinde Ferrariam, Portum arcem, oppidumque Ciuitatis veteris, ut vulgo nunc appellant (Centumcellas olim fuisse multi volunt) Paulus Quintus initio Pontificatus muniuit, auxit, refecit. eius rei monumenta hæc sunt. Primum enim Pharum Paulus Quintus erexit, in qua ignes commoditati nauigantium perpetuò lacerent, in ea sic legitur.

PAVLVS V. PONT. MAX.

PVBLICAE NAVIGANTIVM SECV-
RITATI PHARVM
EREXIT
IGNES IN EA PERVIGILES ARDERE
I V S S I T
ANNO SALVTIS, M. DC VIII.
PONT. IV.

At verò ad molem portus à se instaurati, amplificatque, hoc incisum est elogium.

A

PAVLVS V. PONT. MAX.

PORTVM HVNC MVLTIS PARTI-
BVS PLANE DIRVTVM OMNIBVS
LABEFACTATVM IACTIS MO-
LIBVS INSTAVRAVIT
ANNO SALVTIS M. DC VIII.
PONTIF. IV.

Adiunxit idem Pontifex publica horrea. his hæc insculpsit verba.

PAVLVS QVINTVS PONT. MAX.
AD PONTIFICIAE
CLASSIS ANNONAM, EXTERNASQ.
MERCES REPONENDAS
HORREA HÆC
A FVNDAMENTIS EXTRVXIT
ANNO DOMINI M. DC X.
PONT. SVI VI.

C

At Ferrariæ arcem primo, quam ea vrbe recepta, Clemens Octauus inchoarat, peritoru iudicio multis partibus ad propugnandi opportunitates correxit, aliquot auxit, omnibus lateritio muro (nam solo aggere, & cespite Clementis Octaui tempore constabat) communiuit: in eius arcis porta maxima hoc extat incisum marmori elogium.

*De Ferraria ce-
leberrima Ita-
liae Urbis, nomi-
ne, vide Leandri
Alberri de-
scriptionē Ital.*

PAVLVS V. PONT. MAX.

ARCEM FERRARIE A CLEMENTE
OCTAVO PONTIF. MAXIMO
INCHOATAM
IN OPPORTVNIORVM FORMAM
REDEGIT, ATQVE
PERFECIT
ANNO SALVTIS M. DC XI.

At minori alteri aueræ à priori, quæ succursus porta dicitur, non aliud nisi hoc.

PAVLVS QVINTVS PONTIFEX
MAXIMVS
ANNO SALVTIS
M. DC XI.

Vti singulis in propugnaculis singulæ
incriptiones huiusmodi.

PAVLVS QVINTVS PONTIFEX
MAXIMVS

Portas deinde duas Ciuium, aduenarumque commoditati vel restituit Horatij Spinu-

Spinulæ Cardinalis legati opera, vel aperuit,^A
 quas idem Spinula de Pontificis, & nomine
 & familia appellavit. Alteri hæc incidit.

PAVLO V. PONT. MAX.

HORATIVS S. R. E. PRESBYTER
 CARDINALIS SPINVLA
 FERRARLÆ LEGATVS

PORTA
 PAVLA.

PORTAM PAVLAM A FVNDAMEN-
 TIS RESTITVIT
 ANNO SALVTIS
 M. DC XII.

Alteri rursus hæc alia.

PAVLO QVINTO SEDENTE
 HORATIVS CARDINALIS SPINVLA
 FERRARIAE LEGATVS

PORTAM HANC, QVAM APERVIT
 A PONTIFICIS FAMILIA
 BVRGHESIAM
 APPELLANDAM CENSVIT
 ANNO M. DC X.

PORTA
 BVRGHESIA

Hæc hæctenus benevole lector Pauli V. Pontificis Maximi magnificentia, siue tuæ vilitati, siue publico splendori peperit. Scio non defuturam, vt fecundissimæ est liberalitatis excelsus ille, & tanti Imperij capax animus, materiam alia subinde describendi, edendique, quæ maiora in dies parturit, & iam nunc molitur. Tu illi incolumitatem à Deo precare; tuis enim sine dubio commodis, publicoque bono accedet, quicquid tam benefici Patris annis adiungetur. Vale.

F I N I S